

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาในส่วนทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ส่วนหลักๆคือ

1. แนวความคิดเรื่องการสื่อสารกับการพัฒนา
2. แนวคิดเรื่องเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
3. บทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม(Change Agent)กับการพัฒนา

แนวความคิดเรื่องการสื่อสารกับการพัฒนา

- ความหมายและรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

นักวิชาการทางการสื่อสารได้ให้ความหมายของการสื่อสารไว้ต่างกันไป ตามมุมมองของแต่ละกลุ่มวิชาการ และในด้านการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้น โรเจอร์ส (Rogers, 1976:p.121-135) ได้กล่าวไว้ว่า “การสื่อสารเพื่อพัฒนานั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมที่มุ่งเน้นการสื่อสารทางเดียวจากรัฐบาลไปสู่ประชาชนเพื่อถ่ายทอดความรู้และการโน้มน้าวใจโดยผ่านทางสื่อมวลชน โดยหันมาให้ความสำคัญกับผู้รับสารหรือประชาชนเพิ่มมากขึ้น” และนอกเหนือจากนั้นยังได้กล่าวเพิ่มเติมไว้อีกว่า “แนวโน้มของการสื่อสารเพื่อพัฒนานั้นได้เปลี่ยนแปลงจาก การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารแบบทางเดียว เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดซึ่งกันและกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร” (Rogers, 1986) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การสื่อสารเพื่อพัฒนาในมุมมองใหม่จะมุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดซึ่งกันและกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร มากกว่ามุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้และความคิดจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง(Top-Down)ดังที่เคยกระทำกันมา

ในลักษณะของการถ่ายทอดข่าวสารในแนวตั้ง(Vertical) และเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว(One-Way Communication) ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2

จากแผนภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่าฝ่ายผู้ส่งสารเป็นผู้ที่มีความต้องการ หรือความตั้งใจอันหนึ่งอยู่แล้ว จึงใช้บรรดาเครื่องมือการสื่อสารทั้งหลายทำการถ่ายทอดเพื่อชักชวนโน้มน้าวให้ผู้รับสารเห็นคล้อยตามความต้องการของตนหลังจากได้รับสารนั้นแล้ว

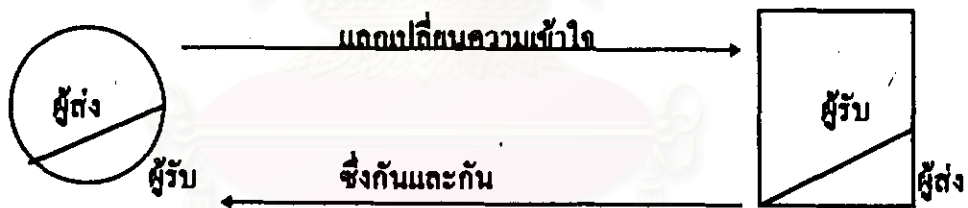
แต่ในสภาพความเป็นจริงนั้น โอกาสที่กลุ่มคนในสังคมที่จะได้มาเป็นผู้ส่งสารในสังคมระดับกว้างนั้นมีไม่เท่ากัน ทั้งนี้เพราะการใช้ระบบการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่จะต้องอาศัยเงินทุน และต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย ดังนั้นการสื่อสารในแนวตั้ง และเป็นแบบทางเดียวนี้ จึงมีแนวโน้มที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอำนาจทั้งด้านการเงินและการเมือง สามารถที่จะครอบงำจิตใจของประชาชนผู้รับสารให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ

และหากจะพิจารณาในแง่นี้ การสื่อสารในลักษณะดังกล่าวไม่น่าจะเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนา เนื่องจากประชาชนทั่วไปไม่มีส่วนร่วมในการกำหนด การตัดสินใจ และการเข้ามาใช้การสื่อสาร ประชาชนคงมีบทบาทเป็นแค่เพียง “ผู้รับสาร” เหมือนอย่างที่เป็น “วัตถุรองรับการ

พัฒนา" (ที่คนไม่ได้กำหนด) และหากเราถือว่า องค์ประกอบที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ของการพัฒนา คือ "ความยุติธรรมในสังคม"แล้ว คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของ "การสื่อสารเพื่อการพัฒนา" ก็ต้องเป็นการจัดโอกาสให้ประชาชน ทุกคน ทุกกลุ่ม ทุกชนชั้น ได้มีส่วนร่วมและมีบทบาทอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งในฐานะเป็นผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ของระบบสื่อสารในสังคม

และหาก "การสื่อสารเพื่อการพัฒนา" จะดำเนินให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ สิ่งแรกที่จะต้องเปลี่ยนแปลงก็คือ ความหมายของคำว่า "การสื่อสาร" และแบบจำลองที่ใช้ โดยที่จะต้องเปลี่ยนจากแบบจำลองการสื่อสารแนวตั้ง แบบทางเดียว มาสู่แบบจำลองการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal) และเป็นการสื่อสารสองทาง (Two-Ways Communication) ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 3

จากแผนภาพนี้ จะเห็นได้ว่า การสื่อสารก็จะเปลี่ยนจาก "การใช้ข้อมูลเพื่อโน้มน้าวใจ" (ซึ่งบ่อยครั้งมักกลาย "การครอบงำ" ไปโดยง่าย) มาเป็น "การแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อเรียนรู้หาความเข้าใจและความหมายร่วมกัน" ทำให้การสื่อสารมีลักษณะที่บ่งบอกถึงความเสมอภาค เคารพในศักดิ์ศรีของกันและกัน สร้างความเข้าใจร่วมกัน แลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียมกัน และรู้จักใจเขาใจเราเป็นต้น การสื่อสารแบบสองทางจะเปิดโอกาสให้ผู้รับและผู้ส่งสาร ได้สลับบทบาทกัน เป็นผู้พูดบ้าง และเป็นผู้ฟังบ้าง มิใช่เป็นแค่เพียงผู้ฟังหรือผู้พูดแต่เพียงอย่างเดียว และความหมายของแบบ

จำลองประเภทนี้ จึงมีคุณลักษณะสมควรที่จะเรียกว่าเป็น “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” โดยแท้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2539: น.175-177)

และจากความหมายและรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในมุมมองใหม่ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีการสื่อสารผ่านทางระบบวงสนทนา B.B.S. นี้ เป็นความพยายามที่จะนำเทคโนโลยีทางการสื่อสารสมัยใหม่มาปรับใช้กับการพัฒนาทางด้านการเกษตร เนื่องจากวัตถุประสงค์ของโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรผ่านทางระบบวงสนทนา (B.B.S.) นั้นก็เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางด้านการเกษตร ทั้งระหว่างหน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาทางด้านการเกษตรกับเกษตรกร และระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ซึ่งหากทำสำเร็จการสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรในประเทศไทยจะมีลักษณะที่เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดซึ่งกันและกัน โดยผู้ส่งสารสามารถรับทราบปฏิกิริยาตอบสนองจากผู้รับสารได้มากขึ้น และสามารถปรับปรุงสารของตนเองให้เกิดความเข้าใจร่วมกันได้มากที่สุด ซึ่งจะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนามากกว่าการสื่อสารแบบทางเคี้ยว จากบนลงล่าง (Top-down) อย่างที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม

และนอกเหนือไปจากเรื่องของรูปแบบและทิศทางของการสื่อสารที่จะต้องเปลี่ยนไปแล้วนั้น การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในมุมมองใหม่นี้ยังมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในการพัฒนาอีกด้วย

● การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร (Participatory Communication)

แต่เดิมนั้นในการดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆ สื่อสารมวลชนมักถูกมองว่าเป็นตัวสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ขึ้นมา รูปแบบของสื่อสารมวลชนที่ใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนคือ การแพร่ข่าวสารด้วยภาพและเสียง และสื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อชี้แจงให้ประชาชนรับทราบเกี่ยวกับโครงการต่างๆ ประโยชน์ของโครงการนั้นๆ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ประชาชนจะได้รับ

อย่างไรก็ตาม มีงานวิจัยมากมายที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนมากกว่าสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุและโทรทัศน์จะมีผลบ้างแต่ก็น้อย

ในการที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน และยังมีงานวิจัยที่ใกล้เคียงกันอีกหลายเรื่อง ที่สรุปออกมาคล้ายกันว่า คนเรียนรู้จากการติดต่อสื่อสารกันเอง มากกว่ารับจากสื่อมวลชน

ดังนั้นหากจะให้การถ่ายทอดข่าวสารต่างๆที่เกี่ยวกับชุมชนประสบความสำเร็จ จะต้องให้คนในท้องถิ่นบริหารงานกันเอง ข่าวสารที่เกี่ยวข้องจะต้องออกมาจากชุมชน สื่อมวลชนควรจะเป็นเพียงช่องทางเท่านั้น จึงจะพัฒนาเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมขึ้นมาได้

การพัฒนาให้เป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ คนในชุมชนสามารถตัดสินใจในการคัดเลือกข่าวสาร และสามารถคัดเลือกกระบวนการในการสื่อสารได้ด้วย เช่นเขาต้องการรู้เรื่องอะไรก็เลือกรับเฉพาะเรื่องนั้นๆ ซึ่งกระบวนการในการสื่อสารก็จะใช้วิธีของพวกเขาเอง ซึ่งเป็นสิทธิในการเข้าร่วมกันวางแผนและผลิตเนื้อหาของสื่อ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการสื่อสารนี้สำเร็จได้คือ จะต้องมองหาคนที่ผู้นำของชุมชนนั้นๆก่อน โดยคนผู้นี้จะเป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการที่จะเปลี่ยนแปลงกระบวนการสื่อสารในชุมชนของตนเอง (Jan Servaes,1996:p.104)

● การสื่อสารกับการกระจายอำนาจ (Communication and Decentralization)

จากการยอมรับว่าปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งเกิดขึ้นในการพัฒนานั้นมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นการที่จะสามารถกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับแต่ละชุมชนได้นั้น จำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มอำนาจในชุมชน

การทำความเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ถือเป็นแนวความคิดใหม่ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสร้างความเท่าเทียมกันให้สังคม วัตถุประสงค์หลักที่ต้องการสำหรับแนวความคิดใหม่นี้ก็คือ การสร้างสังคมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นหลักการด้านการมีส่วนร่วม จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมแต่เพียงอย่างเดียวยังถือว่าไม่พอเพียงสำหรับแนวความคิดใหม่นี้ แต่จะต้องประกอบไปด้วย ความสามารถในการบริหารชุมชนของตนเอง และการกระจายอำนาจ (Decentralization) ไปสู่ประชาชน ความมุ่งมองที่ว่าประชาชนคือจุดศูนย์กลางแห่งอำนาจ (Jan Servaes,1996:p.103-105)

Pilar Riario (1994:p.23) ชี้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นั้น มีความหมายมากกว่าแค่เทคโนโลยี ระเบียบวิธี แหล่งข้อมูล หรือสื่อ แต่ยังหมายถึงการแลกเปลี่ยน และการมีปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มหรือในชุมชน และยังมุ่งเน้นไปที่กระบวนการและการให้อำนาจแก่ชุมชน มากกว่าผลที่จะได้รับ โดยผู้ที่มีส่วนร่วมจะได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ

นอกจากนี้ Pamila Mlama (1994:p.53) ได้กล่าวไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วคนมักจะมีมุมมองการสื่อสารเพื่อการพัฒนาว่าเป็นการสื่อสารจากเมืองบนลงสู่เมืองล่าง โดยใช้รูปแบบของการสื่อสารจากภายนอก ซึ่งมักไม่ได้รับความสนใจอย่างแท้จริงจากคนในท้องถิ่น จึงเกิดเป็นเสมือนช่องว่างของการสื่อสาร ทั้งนี้ก็เพราะเรามักจะละเลยความจริงที่ว่าในแต่ละชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในชนบทซึ่งห่างไกลจากระบบการสื่อสารมวลชนต่าง ๆ นั้น สามารถพัฒนาและดำรงอยู่ได้ด้วยระบบการสื่อสารที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง

แนวคิดเรื่องเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

● ความหมายและทักษะเกี่ยวกับเทคโนโลยีทางการสื่อสาร

เทคโนโลยีการสื่อสาร หมายถึง ศาสตร์ วิชาการ กระบวนการ เครื่องมืออุปกรณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าและส่งเสริมเพิ่มพูนสมรรถนะ คุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพการสื่อสารของมนุษย์ ซึ่งรวมถึงการแสวงหาข่าวสาร การเก็บสาร การรับสาร และการป้อนกลับ เทคโนโลยีการสื่อสาร ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนยุคปัจจุบันนี้มีสื่อทางด้านอิเล็กทรอนิกส์และดิจิทัล ซึ่งสามารถกระจายข่าวสารไปได้รวดเร็วและกว้างไกล สื่อต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ ไมโครอิเล็กทรอนิกส์คอมพิวเตอร์ เครือข่ายการสื่อสารโทรคมนาคมต่างๆ ฯลฯ (กาญจนา แก้วเทพ, 2539 : น.90)

ถึงแม้ว่าความเจริญด้านเทคโนโลยีการสื่อสารจะขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วจนดูเหมือนว่ามนุษย์เราไม่อาจควบคุมได้ แต่ทักษะและปฏิกิริยาต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีการสื่อสารนั้น ก็มีทั้งในทางบวกและทางลบ

ทักษะทางบวกต่อเทคโนโลยีทางการสื่อสาร

ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทางการสื่อสารทำให้พรมแดนต่างๆทั้งทางด้านเวลา และระยะทางกลายเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย อาร์โนลด์ กิบบอนส์ (Arnold Gibbons, 1985 : p.100-101) ได้กล่าวไว้ว่า ในมุมมองทางด้านบวกนั้น เทคโนโลยีการสื่อสารนั้นจะนำอิสรเสรีภาพมาสู่มนุษยชาติ และยังเป็นหนทางในการปลดปล่อยความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ และนอกจากนั้น ระบบเทคโนโลยีทางการสื่อสาร จะช่วยกระจายอำนาจทำให้ปัจเจกชนมีอำนาจมากขึ้นอีกด้วย

ในส่วนของประเทศไทยนั้น เทคโนโลยีทางการสื่อสารได้เข้าไปมีบทบาทในเกือบทุกสังคม แม้กระทั่งในสังคมทางการเกษตร ซึ่งก็ได้มีการประยุกต์นำเทคโนโลยีทางการสื่อสารสมัยใหม่มาใช้เพื่อพัฒนาทางการเกษตร เช่นการผสมผสานเครือข่ายการสื่อสารผ่านระบบคอมพิวเตอร์ เข้ากับเครือข่ายการสื่อสารในชุมชน ของโครงการอินทราเนตเพื่อเกษตรกร เป็นต้น

ทักษะทางลบต่อเทคโนโลยีทางการสื่อสาร

นอกจากประโยชน์ต่างๆของเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ซึ่งผู้ที่มีทักษะทางบวกต่อเทคโนโลยีเชื่อว่าเป็นเสมือนเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาต่างๆของสังคมแล้ว เทคโนโลยีทางการสื่อสารยังก่อให้เกิดทักษะและปฏิกิริยาทางด้านลบอีกเช่นกัน ได้แก่

-เทคโนโลยีทางการสื่อสารทำให้ปัจเจกบุคคลต้องตกอยู่ในสภาวะที่ถูกกระตุ้นมากเกินไป เนื่องจากได้รับข้อมูลข่าวสารที่มากจนเกินไปจนไม่รู้จะจัดการอย่างไรดี มีการศึกษาด้านจิตวิทยา รายงานผลว่า การตัดสินใจของปัจเจกบุคคลจะค่อยประสิทธิภาพลงเมื่ออยู่ในสภาวะที่ถูกกระตุ้น

มากเกินไป และเมื่อถูกบังคับให้ต้องตัดสินใจภายใต้เงื่อนไขที่กดดัน บางคนจึงมีปฏิกิริยาด้วยการปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง

-เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นตัวการมาช่วงชิงการงาน ความเป็นส่วนตัว การปกครองแบบประชาธิปไตย รวมทั้งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ดังนั้นการตัดสินใจเลือกนำเทคโนโลยีมาใช้จึงจำเป็นต้องมีความรอบคอบ และควรจะต้องผ่านการตรวจสอบจากทั่วทุกกลุ่มทั่วทุกส่วนของสังคม เนื่องจากเทคโนโลยีการสื่อสารจะมีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของทุกคน ดังนั้นผู้ที่ได้รับผลกระทบจึงควรต้องมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือก “เทคโนโลยีที่เหมาะสม” ด้วยเสมอ

● โครงการอินทราเน็ตเพื่อเกษตรกร

โครงการอินทราเน็ตเพื่อเกษตรกรนี้ เป็นโครงการหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการนำเอาเทคโนโลยีทางการสื่อสาร มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาทางด้านการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันและในอนาคต กลุ่มสังคมที่มีโอกาส และขีดความสามารถในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารการเกษตรน้อยกว่ากลุ่มสังคมอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต ดังนั้นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติในช่วงแผนฯ 8 จึงจำเป็นต้องเน้นกลุ่มเกษตรกรเป็นเป้าหมายหลักที่ต้องได้รับการพัฒนาจากรัฐเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ทัดเทียมกลุ่มอื่นๆ โดยการให้เกษตรกรทั่วประเทศรับรู้และใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสารการเกษตรอย่างเสมอภาคและทั่วถึง โดยการลงทุนของภาครัฐจัดสร้างระบบการเผยแพร่และกระจายข้อมูลข่าวสารการเกษตร ด้วยการระดมใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพเป็นเครื่องมือดำเนินการ (สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาชนบท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, โครงการเผยแพร่และกระจายข้อมูลข่าวสารการเกษตร)

และส่วนหนึ่งของมาตรการการพัฒนา คือการสร้างระบบสารสนเทศและถ่ายทอดข่าวสาร การเกษตร เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีทางเลือกในการผลิตมากขึ้น โดยมีข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบันเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ

ดังนั้นภาครัฐบาล โดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) ร่วมกับสถาบันเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาชนบท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้ทำการศึกษาความเป็นไปได้ของการใช้ เทคโนโลยีสารสนเทศกับแนวคิดด้านนิเทศศาสตร์พัฒนา เพื่อสนับสนุนองค์กรท้องถิ่นให้เป็นผู้ทำ หน้าที่รับข้อมูลทางด้านเทคโนโลยีและข่าวสารการเกษตรผ่านทางเครือข่ายคอมพิวเตอร์และสาย โทรศัพท์ แล้วทำการถ่ายทอดข้อมูลนั้นสู่เกษตรกร โดยให้เป็นการสื่อสารสองทางระหว่าง เกษตรกรและผู้ที่สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูล

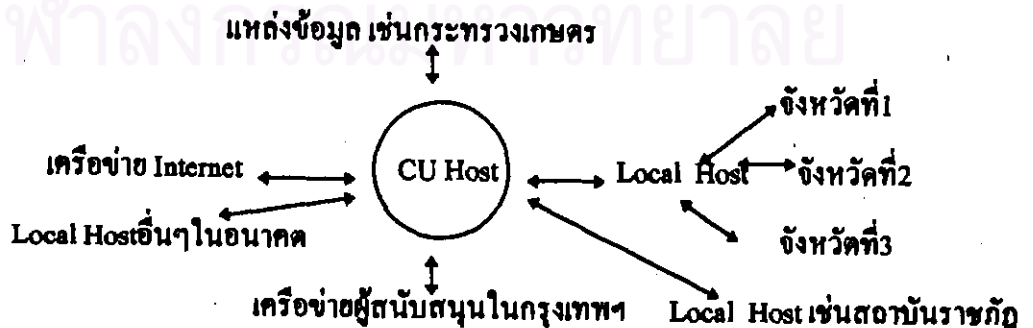
โครงการอินทราเน็ตเพื่อเกษตรกรเป็นโครงการจัดเครือข่ายคอมพิวเตอร์ระบบวงสนทนา (Bulletin board system) และระบบสืบค้นข้อมูลแบบ ออน-ไลน์ ซึ่งจะเชื่อมโยงองค์กรท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล สหกรณ์การเกษตร ฯลฯ) เข้าด้วยกัน และโยงไปถึงฐานข้อมูลเกษตรกร ในจังหวัดและผู้ที่มีข้อมูลในหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนด้วย

โครงการนี้เป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาโครงสร้าง การเกษตรซึ่งดำเนินงานในช่วงปีงบประมาณ 2539-2540 โดยจะดำเนินการในช่วงปีงบประมาณ 2541-2544 เมื่อสิ้นสุดโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาโครงสร้างการเกษตรในปี งบประมาณ 2540 คาดว่าจะมีองค์กรท้องถิ่นเข้าร่วมในเครือข่ายคอมพิวเตอร์ประมาณ 100 องค์กรเมื่อ เสร็จสิ้นโครงการอินทราเน็ตเพื่อเกษตรกรในปี พ.ศ. 2544 คาดว่าจะมีองค์กรท้องถิ่นเข้าร่วมเครือ ข่ายประมาณ 2,600 องค์กร

รูปแบบการใช้งานขั้นต้นของเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ได้แก่งดหมายอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็น การรับส่งข้อความที่เป็นตัวอักษรล้วนๆ (ไม่ใช่ภาพหรือเสียง) ทั้งผู้ส่งและผู้รับจะใช้คอมพิวเตอร์ ในการเขียนและอ่านจดหมาย โดยจะเชื่อมต่อเข้ากับระบบคอมพิวเตอร์แม่ซึ่งเปิดไว้รอรับจดหมาย ตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางสำหรับทุกคนแยกกัน รอเวลาที่เจ้าของมาเปิดดูนำไป อ่าน การส่งจดหมายสามารถส่งถึงหลายๆคนพร้อมกันได้ ซึ่งถ้าต้องการส่งถึงทุกคนในลักษณะที่ เรียกว่าจดหมายเปิดผนึก ข่าวประกาศ หรือจดหมายข่าวนั้น รูปแบบการใช้งานจะกลายเป็น “ระบบวงสนทนา” (Bulletin Board System) ซึ่งก็คือระบบที่ใช้จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ส่งข้อความ แลกเปลี่ยนข่าวสาร หรือข้อคิดเห็นระหว่างกัน โดยไม่เจาะจงผู้รับ ทุกคนมีสิทธิอ่านได้หมด เพียงแต่การได้ตอบจะไม่เกิดขึ้นในทันที อาจจะช้าไป 1-2 วัน เช่น เมื่อคนหนึ่งส่งข้อความเข้าสู่ ระบบวงสนทนาในเช้าวันหนึ่ง ในขณะที่อาจไม่มีผู้ใดกำลังอ่านอยู่ หรือได้อ่านแต่ไม่สนใจได้ ตอบ เช่นวันนั้นจึงอาจมีผู้เข้าร่วมวงสนทนาอีกคนหนึ่งมาอ่านพบเข้า และแสดงความคิดเห็นหรือ ตอบคำถามนั้นๆเข้าสู่วงสนทนา ในเช้าวันรุ่งขึ้นเมื่อคนแรกต่อเข้าร่วมวงสนทนาใหม่ จึงจะพบข้อความที่ได้ตอบกันดังกล่าว ซึ่งอาจจะตอบมาจากหลายๆคนพร้อมกันก็เป็นได้

นอกจากนี้การสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ในระบบวงสนทนา B.B.S. นั้นยังมี ลักษณะที่พิเศษแตกต่างไปจากการสื่อสารแบบอื่นๆ คือเป็นการสื่อสารที่สามารถสื่อสารกันได้ หลายทิศทางในเวลาดียวกัน โดยผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ดังลักษณะของแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 4

จากแผนภาพดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการสื่อสารทางการเกษตรผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ในระบบวงสนทนานั้น จะเอื้ออำนวยให้เกิดการประสานเครือข่ายการสื่อสารหลายระดับเข้าด้วยกัน ตั้งแต่ระดับตำบล จนถึงระดับประเทศ โดยมีการประสานทั้งในแนวนราบ (Horizontal) และในแนวตั้ง (Vertical) โดยมีระบบฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือในการประสานงาน จึงเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการเกษตรรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

2. แนวทางการดำเนินงาน

1) ภารกิจในระยะแรก (2534-40) อยู่ที่การศึกษาหารูปแบบ วิธีการจัดการ และการสนับสนุนที่เหมาะสม ที่จะทำให้องค์กรท้องถิ่นสามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลาง เชื่อมระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์กับเครือข่ายการสื่อสารในชุมชนเข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพในทั้งสองทิศทาง

2) ในระยะที่สองเมื่อมีจำนวนองค์กรเข้าร่วมมากขึ้นจะต้องเริ่มจัดตั้งโฮสต์คอมพิวเตอร์ประจำในแต่ละจังหวัดเพื่อให้ทำหน้าที่รวบรวมข่าวสารจากองค์กรท้องถิ่นในจังหวัด ผ่านทางโทรศัพท์ท้องถิ่นและส่งมาแลกเปลี่ยนข่าวสารใหม่กับโฮสต์คอมพิวเตอร์ที่ส่วนกลางด้วยโทรศัพท์ทางไกลแทนเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการทำให้สามารถเพิ่มจำนวนองค์กรท้องถิ่นที่เข้าร่วมในระบบได้มากขึ้น โดยไม่เพิ่มค่าใช้จ่ายมากนัก ในระยะนี้โฮสต์คอมพิวเตอร์ประจำจังหวัดจะทำหน้าที่เป็นเพียงทางผ่านของข้อมูลข่าวสารเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเท่านั้น ผู้ใช้ยังใช้งานในลักษณะเดิม เพียงแค่เปลี่ยนหมายเลขโทรศัพท์ปลายทางเป็นเบอร์โทรศัพท์ในจังหวัดเท่านั้น โฮสต์คอมพิวเตอร์จะยังไม่ได้ทำหน้าที่เป็นโฮสต์อย่างเต็มที่ คือยังไม่ได้เพิ่มบริการหรือการใช้งานรูปแบบใหม่ ๆ แต่อย่างใด เพื่อให้มีเวลาในการปรับระบบให้มีเสถียรภาพดีพอก่อนภารกิจหลักจะอยู่ที่การขยายเครือข่ายและการจัดโครงสร้างการจัดระบบ โดยรวมที่เริ่มมีความตลับซับซ้อน อยู่กระจัดกระจายครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางและเกี่ยวข้องกับองค์กรท้องถิ่นจำนวนมาก หลากหลายลักษณะ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่องค์กรภายใต้สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) หรือแม้แต่กระทรวงเกษตรฯ โดยตรง

3) ในระยะที่สามเมื่อฐานข้อมูลในส่วนกลางเริ่มมีความพร้อมและโฮสต์คอมพิวเตอร์ในต่างจังหวัดมีเสถียรภาพดีพอ จะเริ่มเปิดให้บริการใหม่ คือ การใช้งานแบบออนไลน์ในจังหวัดได้ ซึ่งจะทำให้ผู้ใช้สามารถเข้าไปสืบค้นข้อมูลในฐานข้อมูลที่มีอยู่ในโฮสต์คอมพิวเตอร์ประจำจังหวัดได้ ฐานข้อมูลดังกล่าวส่วนหนึ่งจะถูกส่งมาจากส่วนกลางผ่านทางโทรศัพท์ทางไกลเป็นระยะ ๆ หรือรวบรวมส่งมาในแผ่นซีดีรอมสำหรับข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงซ้ำอีกส่วนหนึ่งจะเกิดจากการรวบรวมหรือจัดทำในจังหวัดเองสำหรับข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับจังหวัดนั้น ๆ ในระยะนี้ภารกิจหลักจึงอยู่ที่การส่งเสริมให้หน่วยงานของ สศก. ที่มีข้อมูลต่าง ๆ อยู่ ให้สามารถนำมาออกและเผยแพร่ผ่านเครือข่ายทั้งที่ส่วนกลางและต่างจังหวัดได้สะดวก มีประสิทธิภาพและอยู่ในรูปแบบที่เหมาะสมกับผู้อ่านซึ่งเป็นเกษตรกร รูปแบบข้อมูลที่ให้สืบค้นจะใช้รูปแบบไฮเปอร์เทกซ์ที่เป็นมาตรฐานในเวิร์ลไวด์เว็บ (World Wide Web) ในปัจจุบันเป็นหลักการจะเน้นหนักที่การพัฒนาบุคลากรภายในองค์กรของ สศก. เป็นหลัก โดยพยายามพัฒนาและรวบรวมเครื่องมือทางซอฟต์แวร์ต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกในการจัดเตรียมข้อมูลเพื่อเผยแพร่สู่เกษตรกร พร้อมจัดทำเอกสารคู่มือการใช้และจัดอบรมบุคลากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งติดตาม ประเมินผลเครื่องมือทางซอฟต์แวร์ที่ความต้องการนี้จะช่วยแปลงข้อมูลจากรูปแบบอื่น ๆ ให้อยู่ในรูปของเว็บเพจ (Web Page) โดยอัตโนมัติ รวมถึงซอฟต์แวร์ระบบที่ทำหน้าที่แพร่กระจายข้อมูลไปยังโฮสต์คอมพิวเตอร์ประจำจังหวัดต่าง ๆ ผ่านทางโทรศัพท์ทางไกลโดยอัตโนมัติ หรือช่วยในการจัดทำแผ่นซีดีรอมด้วยเป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นต้องพัฒนาซอฟต์แวร์ในส่วนของระบบสืบค้นข้อมูล ด้วยคำภาษาไทยอีกด้วย เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการ ได้อย่างรวดเร็ว

3. รายละเอียดแผนดำเนินการ

เมื่อการดำเนินการในระยะแรกที่เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติสิ้นสุดลงในปีงบประมาณ 2540 แล้ว โครงการจะสามารถเชื่อมโยงกับองค์กรท้องถิ่นได้กว่า 100 องค์กรจาก 5 จังหวัด แต่เป็นการเชื่อมโยงผ่านโทรศัพท์ทางไกลมายังกรุงเทพฯ โดยตรง จากนั้นการดำเนินการทั้งหมดในระยะที่

สองและสามซึ่งจะเริ่มในปีงบประมาณ 2541 ถึง 2544 จะแบ่งออกเป็นสองโครงการใหญ่ ๆ ตามลักษณะงาน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ

1. โครงการติดตั้งโฮสต์และผลิตสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นการพัฒนาระบบเครื่องข่ายคอมพิวเตอร์แบบอินทราเน็ตเพื่อใช้เป็นโครงสร้างพื้นฐานในการผลิตและแพร่กระจายข่าวสารส่วนกลางออกไปสู่ระดับจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยจะเปิดให้บุคคลและองค์กรท้องถิ่นต่าง ๆ เข้าไปใช้ฐานข้อมูลเพื่อเกษตรกรในอินทราเน็ตนี้แบบออนไลน์ได้ในระดับจังหวัดส่วนการเชื่อมโยงกับกรุงเทพฯจะใช้โทรศัพท์ทางไกล โทรเรียกไปจากส่วนกลางทุกคืน โครงการนี้จะแบ่งการดำเนินการออกได้เป็นสองด้าน คือ

- ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การติดตั้งโฮสต์คอมพิวเตอร์ประจำจังหวัดเพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเกษตรกร สำหรับเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ ไว้ให้ผู้ใช้ในจังหวัดเดียวกันเชื่อมต่อกับคอมพิวเตอร์ผ่านโทรศัพท์ในแบบออนไลน์เข้ามาได้ โดยจะมีโทรศัพท์พร้อมอุปกรณ์เชื่อมต่อไว้รองรับอย่างน้อย 4 หมายเลข การติดตั้งและดูแลรักษาจะใช้การจ้างมาให้บุคลากรในท้องถิ่นช่วยเหลือให้เป็นบางส่วนโดยส่วนกลางจะสนับสนุนด้านเทคนิคและการฝึกอบรมให้ในปีแรกคือปีงบประมาณ 2541 ที่เริ่มออกติดตั้ง โฮสต์คอมพิวเตอร์ในต่างจังหวัดนั้นบริการที่ให้จะยังคงเป็นเพียงระบบวงสนทนา (B.B.S.) เหมือนเดิม ต่อเมื่อการพัฒนาระบบจัดเตรียมข้อมูลสำหรับเผยแพร่สู่เกษตรกรเริ่มดำเนินการได้บ้างแล้ว จึงจะเริ่มเปิดให้บริการเวิร์ลไวด์เว็บได้เป็นบางส่วนในปีงบประมาณ 2542 จำนวนจังหวัดที่จะติดตั้งโฮสต์คอมพิวเตอร์ให้เป็นศูนย์กลางเกษตรกรประจำจังหวัดในแต่ละปี มีดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1

ปีงบประมาณ	จังหวัดที่ติดตั้งใหม่	รวมจังหวัดทั้งหมด
2541	15	15
2542	20	35
2543	20	55
2544	20	75

- ด้านระบบจัดเตรียมข้อมูล สำหรับเผยแพร่สู่เกษตรกร ได้แก่การพัฒนาระบบงานและเครื่องมือทางซอฟต์แวร์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดรูปแบบข้อมูลให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสม เช่น อยู่ในรูปแบบเว็บเพจ ผลิตเป็นซีดีรอมสำหรับเผยแพร่ เป็นต้น รวมทั้งระบบสืบค้นข้อมูลที่มีประสิทธิภาพสำหรับภาษาไทยด้วย และประการสำคัญได้แก่การพัฒนาบุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรและหน่วยงานอื่น ๆ ให้สามารถใช้เครื่องมือเหล่านั้นผลิตข้อมูลออกมาเผยแพร่สู่เกษตรกร ได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

2. โครงการเชื่อมโยงอินเทอร์เน็ตสู่เกษตรกร เป็นการผลักดันและส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นเป็นตัวแทนของเกษตรกรเข้าร่วมใช้ประโยชน์จากระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเพื่อเกษตรกรที่กล่าวถึง พร้อมมาตรการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในทั้งสองทิศทางสู่เกษตรกรผ่านทางองค์กรท้องถิ่นเหล่านั้นในปีแรก รวมไปถึงการติดตามดูแลช่วยเหลือและส่งเสริมกิจกรรมการหาสมาชิกเพิ่มเติมด้วยตนเองในปีต่อ ๆ ไปด้วย ในแต่ละจังหวัดใหม่ที่เพิ่งจัดตั้งศูนย์ข่าวสารเกษตรกรขึ้น จะมีองค์กรท้องถิ่นเข้าร่วมด้วยอย่างน้อย 10 องค์กร ซึ่งองค์กรเหล่านี้จะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในปีแรกเพื่อให้เป็นแม่บทในจังหวัดนั้น ๆ โดยในปีต่อ ๆ ไป จะสนับสนุนให้แต่ละองค์กรท้องถิ่นเหล่านั้นหาสมาชิกองค์กรท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงกันให้มาเข้าร่วมใช้งานเครือข่ายด้วย โดยจะให้อบรมและถ่ายทอดวิธีการใช้งานจากกันเอง หนึ่งองค์กรต่อปีจนกว่า

จังหวัดนั้นเริ่มจะอึมตัว (ประมาณ 80 คำบถต่อจังหวัด) ตารางต่อไปนี้แสดงจำนวนองค์กรท้องถิ่นที่เพิ่มขึ้นใหม่และที่หวนหิมโดยสมาชิกในปีต่อ ๆ ไป

ตารางที่ 2

ปี งบประมาณ	จังหวัด ใหม่	สมาชิก ใหม่	เพิ่ม โดย สมาชิก	รวม สมาชิก สะสม
2539	5	50	-	50
2540	-	50	-	100
2541	10	10	100	300
2542	20	200	300	800
2544	20	200	400	1,400
	20	200	1,000	2,600

จากการศึกษาความเป็นไปได้นั้น พบว่าการใช้ระบบวงสนทนา B.B.S.(Bulletin Board System) ภาษาไทยน่าจะนำมาใช้ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและข่าวสารการเกษตรได้ โดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นซึ่งได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลและสหกรณ์การเกษตร นอกจากนี้ยังต้องอาศัย "สื่อบุคคล" ที่มีทักษะทางการเผยแพร่ข้อมูลที่จะทำงานเผยแพร่ดังกล่าวให้แก่องค์กรท้องถิ่น โดยใช้ชื่อว่า "โครงการอินทราเนตเพื่อเกษตรกร" และสื่อบุคคลดังกล่าวหรือที่เราเรียกว่าผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนของโครงการฯ จะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างหน่วยงานในการพัฒนา กับเกษตรกรในชุมชน ดังนั้นบทบาทของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนจึงอาจเทียบได้กับบทบาทของผู้กรองสาร(Gatekeeper) ในแบบจำลองของการสื่อสารแบบสองชั้นคอนันตนเอง และการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้ยังถือได้ว่าป็นนวัตกรรมทางการสื่อสารด้านการเกษตรอีกด้วย

นอกจากนั้นระบบการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางการเกษตรผ่านระบบ B.B.S. ยังเป็นรูปแบบหนึ่งของการกระจายอำนาจทางการสื่อสารจากศูนย์กลางออกไปสู่ชุมชน ในลักษณะของการสื่อสารสองทาง (Two-ways Communication) เพื่อแก้ไขปัญหาของการสื่อสารทางการเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งมักจะเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) และจากบนลงล่าง (Top-Down) ซึ่งทำให้ขาดความเข้าใจอย่างแท้จริงในเรื่องของผู้รับสาร ทำให้การสื่อสารในลักษณะดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรตามความมุ่งหมายของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ระบบวงสนทนา B.B.S. นี้ก็เป็นความพยายามในการสร้างระบบการสื่อสารทางการเกษตรรูปแบบใหม่เพื่อเป็นการกระจายอำนาจทางการสื่อสารจากรัฐบาลกลางไปสู่ชุมชน (Decentralization) โดยมุ่งเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการสื่อสาร (Participatory communication) ตามแนวคิดดังกล่าว โดยที่เครือข่ายการสื่อสารในชุมชนนี้ยังถูกใช้เสมือนเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สำคัญ ที่จะทำให้เกิดการกระจายอำนาจ และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร สิ่งที่สำคัญก็คือการเชื่อมต่อเครือข่ายการสื่อสารในชุมชน เข้ากับองค์การในระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับนานาชาติ เทคโนโลยีต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ ระบบการประชุมทางไกล และระบบโทรคมนาคมอื่นๆ จึงกลายมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเชื่อมโยงเครือข่ายดังกล่าว เพื่อลดข้อจำกัดในเรื่องของเวลาและระยะทาง

หากมองจากมุมมองของแนวความคิดใหม่ที่ว่า "การสื่อสารเพื่อการพัฒนา" ควรจะเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างสมภาคซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เพื่อที่จะเรียนรู้หาความเข้าใจและความหมายร่วมกัน การนำระบบการสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ในระบบวงสนทนา B.B.S. มาใช้เพื่อการพัฒนาทางการเกษตรนั้น น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการพัฒนาการสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรอย่างแท้จริง เนื่องจากการสื่อสารในระบบวงสนทนา B.B.S. นี้เป็นสื่อรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มากกว่ามุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้ทางเดียวจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง (Top-Down) อย่างที่เคยกระทำกันมาในการสื่อสารเพื่อพัฒนาการเกษตรในยุคดั้งเดิม นอกเหนือไปกว่านั้น ระบบวงสนทนา B.B.S. ยังจะเป็นเสมือนช่องทางในการสื่อสารกลับ (Feedback) ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น ความต้องการ จากเบื้องล่างหรือเกษตรกรผู้ผลิต กลับมาสู่ผู้กำหนดนโยบายในการพัฒนา ซึ่งจะ

เป็นลักษณะของการสื่อสารกลับจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน (Bottom-Up) โดยผ่านทางผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชน ซึ่งจะมีบทบาทที่สำคัญในฐานะของผู้กรองสาร (Gatekeeper) และการสื่อสารกลับนี้จะเป็นข้อมูลที่สำคัญซึ่งจะช่วยให้ทางฝ่ายผู้ที่มีหน้าที่กำหนดนโยบายต่างๆในการพัฒนา ได้เข้าใจในความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่เขาต้องการพัฒนามากยิ่งขึ้น อันจะเป็นผลดีคือการพัฒนาอย่างแท้จริงสืบต่อไป

แต่ทั้งนี้ ความสำนึกในเรื่องของการกระจายอำนาจดังกล่าวก็เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากประชาชนในชุมชนไม่เกิดความสำนึกหรือความรู้สึกในเรื่องของการกระจายอำนาจทางการสื่อสารดังกล่าว ก็จะไม่เห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร และการพัฒนาที่แท้จริงก็จะไม่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน

นอกจากการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจทางการสื่อสารแล้ว การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางการเกษตรผ่านระบบ B.B.S. นี้ยังเป็นเสมือนเครื่องมือในการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายการสื่อสารภายนอกกับเครือข่ายการสื่อสารภายในชุมชน โดยที่ผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนจะทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนของเกษตรกรในชุมชน ดังนั้นความตระหนักรู้ถึงบทบาทของตนเองในฐานะตัวแทนของชุมชนตามแนวคิดของการกระจายอำนาจ จึงเป็นสิ่งที่ผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนควรมี เพื่อที่จะสามารถทำหน้าที่ในการเป็นตัวแทนของเกษตรกรในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

แต่อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีทางการสื่อสารสมัยใหม่นี้ก็มีข้อจำกัดในเรื่องของความชำนาญทางด้านเทคนิค ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่สะดวกในการเข้าถึงและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร และยังมีแนวโน้มที่ผู้ที่มีความชำนาญในเรื่องของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่จะเป็นผู้ควบคุมการไหลของข้อมูลข่าวสารเสียเอง (เรื่องเดียวกัน:น.214-215)

ดังนั้นการศึกษาในเรื่องของความคิดเห็นของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนในเรื่องของแนวความคิดในการพัฒนา โดยการกระจายอำนาจทางการสื่อสารดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น เพื่อที่จะสามารถนำผลที่ได้ไปปรับปรุงระบบ และป้องกันไม่ให้ผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีความ

ชำนาญในเรื่องของเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบใหม่ในชุมชน กลายเป็นผู้ควบคุมการไหลของข่าวสารเสียเอง

นอกจากนั้น เทคโนโลยีทางการสื่อสารก็ไม่ได้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มอำนาจทางการสื่อสารให้แก่ชุมชนเสมอไป ในบางครั้งเทคโนโลยีทางการสื่อสารอาจกลายเป็นเครื่องมือในการควบคุมอำนาจทางการสื่อสาร หรือถ่ายโอนอำนาจทางการสื่อสารจากคนกลุ่มหนึ่ง ไปสู่คนอีกกลุ่มหนึ่ง หากผู้ที่มีหน้าที่ในการใช้หรือควบคุมเทคโนโลยีดังกล่าว ไม่ได้ตระหนักถึงบทบาทในการเป็นตัวแทนของชุมชนของตนเอง

นอกจากนี้ก็ยังมียุทธศาสตร์อีกหลายคนที่มีความคิดเพิ่มเติมในเรื่องของเทคโนโลยีและการพัฒนา เช่น แนวความคิดของ Servaes(1989:3,p.49-53)ในเรื่องของสิทธิในการพัฒนาตามลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม และเสรีภาพในการมีส่วนร่วม ซึ่งเสนอแนวคิดที่ว่าไม่มีรูปแบบของการพัฒนาใดๆที่สามารถนำมาใช้ได้และเป็นสากล แต่การพัฒนาที่แท้จริงจะต้องยึดความต้องการพื้นฐานของคนในสังคมนั้นๆเป็นหลัก และเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการนำมาใช้เพื่อการพัฒนา นั้นจะต้องเป็นเทคโนโลยีที่เข้ากันได้กับสถานการณ์ของสังคม และสามารถปรับให้เข้ากับผู้ใช้เทคโนโลยีนั้นได้ ดังนั้นการศึกษาในเรื่องความคิดและความรู้ของผู้สื่อข่าวชุมชนของโครงการในเรื่องของสื่อรูปแบบใหม่จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เนื่องจากจะสามารถสะท้อนถึงประสิทธิภาพและปัญหาต่างๆของการสื่อสารทางการเกษตรผ่านทางสื่อรูปแบบใหม่นี้ จากความคิดเห็นของผู้ใช้เทคโนโลยี และนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สื่อรูปแบบใหม่มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

บทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (Change Agent)กับการพัฒนา

เจ้าหน้าที่ส่งเสริมคือ “เจ้าหน้าที่หน่วยงานซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมตามทิศทางที่หน่วยงานส่งเสริมต้องการ” เจ้าหน้าที่ส่งเสริมทำหน้าที่เหมือนสายใยของการสื่อสาร

ซึ่งเชื่อมระบบสังคมสองหรือมากกว่าสองระบบสังคมเข้าด้วยกัน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมช่วยตัดแปลงโครงการ โดยเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ช่วยให้นวัตกรรมมีลักษณะเป็นท้องถิ่นและทำให้เห็นว่าการยอมรับนวัตกรรมเป็นสิ่งที่ยอมรับกันภายในระบบสังคม (เสถียรเชษประทีป, 2525: น. 215)

โรเจอร์ และ สเวนนิ่ง (Rogers and Svenning, 1969: p.169-171) ได้กล่าวไว้ว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมคือ “เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมตามทิศทางที่หน่วยงานส่งเสริมต้องการ”

เจ้าหน้าที่ส่งเสริมถือว่าเป็นสื่อระหว่างบุคคลที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญที่สุดในปัจจุบันคือการเปลี่ยนแปลงโดยตั้งใจหรือโดยมิการวางแผนล่วงหน้าเพื่อรับสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงให้ดำเนินไปได้ด้วยดี และการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลมาจากการวางแผนล่วงหน้าของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (เรื่องเดียวกัน: น. 183) และหัวใจของกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบมีแผน (Planned Change) นั้น คือ ความสำเร็จในการเชื่อมโยงระบบสังคมสองระบบ ได้แก่ หน่วยงานส่งเสริม และระบบสังคมของกลุ่มเป้าหมายเข้าด้วยกัน แต่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมซึ่งทำหน้าที่เป็นสายใยของการสื่อสารที่เชื่อมโยงระหว่างระบบสังคมสองระบบเข้าด้วยกันนั้น มีลักษณะเป็นบุคคลที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองระบบสังคม (Marginal Man) จึงอาจต้องเผชิญกับขัดแย้งในบทบาทที่จะต้องปฏิบัติและปัญหาในการสื่อสาร (เรื่องเดียวกัน: น. 187)

นอกจากนี้ โรเจอร์ และ ชูแมกเกอร์ (Rogers and Shoemaker, 1971: p.227) ก็ยังได้กล่าวไว้อีกว่า “ตามปกติเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะส่งเสริมให้มีการยอมรับนวัตกรรม แต่ในบางครั้งก็อาจลดการยอมรับหรือหาทางป้องกันไม่ให้มีการยอมรับนวัตกรรมก็ได้”

Mead (1955:p.285) ได้เคยกล่าวไว้ว่า “ประสบการณ์สอนเราว่าการเปลี่ยนแปลงที่จะได้ผลดีที่สุดต้องไม่มาจากการวางแผนของส่วนกลาง แต่จะต้องมาจากการศึกษาถึงความต้องการในห้องถิ่น”

ดังนั้นความสำเร็จของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจึงอยู่ที่การเพิ่มการสื่อสารระหว่างบุคคลกับกลุ่มเป้าหมายให้มากขึ้น และจะต้องรู้จักวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องมองปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายด้วยสายตาของกลุ่มเป้าหมาย ไม่ใช่ด้วยสายตาของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม นั่นหมายถึงว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องมีความสามารถในการ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” (Empathy) และคำนึงถึงประโยชน์ของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญ (เสถียร เชยประทับ, 2525:น.190)

นอกจากนั้น เสถียร เชยประทับ (2528:น.82) ได้กล่าวไว้ว่า ในขณะที่การสื่อสารเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยไม่ต้องมีส่วนผูกพันกับการพัฒนา แต่การพัฒนาเป็นสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ถ้าปราศจากการสื่อสาร และเพื่อที่จะให้การพัฒนาบรรลุเป้าหมายที่กำหนดนั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการพัฒนานั้นควรจะต้องมีความเชี่ยวชาญในการรูใจ นอกเหนือไปจากความเชี่ยวชาญในเนื้อหาของสารที่ตนต้องถ่ายทอด เพราะฉะนั้นยุทธวิธีของการสื่อสารจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในระดับปฏิบัติการ จึงเห็นได้ว่าในการพัฒนาใดๆเพื่อให้เกิดผลสำเร็จนั้น บทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการพัฒนา (Change Agent) มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ในการสื่อสารทางการเกษตรผ่านทางสื่อรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นการเชื่อมต่อระหว่างสังคมที่มากกว่าสองระบบที่มีความแตกต่างกันค่อนข้างสูงเข้าด้วยกัน ได้แก่ หน่วยงานพัฒนาทางการเกษตร หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนทางการเกษตร หน่วยงานวิชาการทางการเกษตร ฯลฯ และสังคมของเกษตรกรในชุมชน โดยผ่านทางสื่อชนิดใหม่ที่มีความซับซ้อนทางเทคโนโลยีค่อนข้างสูง ซึ่งในขั้นแรกนี้จึงไม่สามารถจะนำไปใช้กับเกษตรกรโดยตรงได้ จำเป็นจะต้องมีผู้ที่

ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเกษตรกรหรือที่เราเรียกว่า “ผู้สื่อข่าวเกษตรกรชุมชน” ในการทำการติดต่อผ่านทางสื่อรูปแบบใหม่นี้ ซึ่งจะทำหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการพัฒนา กล่าวคือ “ผู้สื่อข่าวเกษตรกรชุมชน” จะทำหน้าที่เป็นเสมือนสายใยของการสื่อสารที่เชื่อมโยงระบบสังคมมากกว่าสองระบบเข้าด้วยกัน

ทฤษฎีการสื่อสารงานนวัตกรรม (Communication of Innovation)

เนื่องจากการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้ถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางการสื่อสารด้านการเกษตรอย่างหนึ่ง ซึ่งโรเจอร์และชูเมกเกอร์ (Rogers with Shoemaker, 1971) ได้กล่าวไว้ในเรื่องของทฤษฎีการสื่อสารงานนวัตกรรม (Communication of Innovation) ว่า การยอมรับนวัตกรรมนั้นมีความยากง่ายต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ คือ

- มีประโยชน์ต่อผู้รับหรือไม่ (Relative Advantage)
- มีความสอดคล้องกับแนวคิด ค่านิยม หรือบรรทัดฐานทางสังคมของผู้รับหรือไม่

(Compatibility)

- มีความซับซ้อนระดับซับซ้อนในการเข้าใจและนำไปใช้น้อยเพียงใด (Complexity)
- สามารถนำไปทดลองใช้ได้ เป็นบางส่วนก่อนหรือไม่ (Triability)
- สามารถสังเกตเห็นผลที่จะเกิดขึ้นชัดเจนมากน้อยเพียงใด (Observability)

การยอมรับนวัตกรรมที่สมบูรณ์นั้น ต้องเป็นการยอมรับทางด้านจิตใจ โดยมีการนำนวัตกรรมนั้นไปทดลองใช้ และใช้นวัตกรรมนั้นต่อไปเรื่อยๆ ดังนั้นข้อมูลด้านความคิดเห็นของผู้สื่อข่าวเกษตรกรชุมชนที่มีต่อปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนข้อดีและข้อเสียของการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้จึงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำไปปรับปรุงระบบให้เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับในการนำไปใช้มากยิ่งขึ้น

นอกเหนือจากแนวความคิดในเรื่องของนวัตกรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แนวความคิดในเรื่องของผู้กรองสารก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่มีความสำคัญในการศึกษาในเรื่องกระบวนการถ่ายทอดสารของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชน เนื่องจากบทบาทของผู้สื่อข่าวชุมชนของโครงการ “อินทราเนตเพื่อเกษตรกรนั้น” นอกจากจะเป็นสื่อบุคคลที่ทำหน้าที่เสมือนตัวเชื่อมระหว่างสื่อมวลชน คือเครือข่ายคอมพิวเตอร์ระบบวงสนทนา B.B.S. กับเกษตรกรในชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทเป็นเสมือนผู้กรองสาร ในการสื่อสารแบบสองชั้นคอนอีกด้วย ดังนั้นการศึกษาในเรื่องของบทบาทของผู้กรองสารนี้ จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น

และในการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสาร และอิทธิพลของบุคคล(Personal Influence) ที่มีต่อการถ่ายทอดข่าวสารจากสื่อมวลชนไปยังประชาชนนั้น นักทฤษฎีและนักวิจัยทางการสื่อสารได้สรุปทฤษฎีที่เกี่ยวเนื่องกับอิทธิพลของบุคคล หรือการกระจายตัวของข่าวสาร (Flow of Communication) ไว้ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว (One-step Flow of Communication)

ทฤษฎีนี้แสดงให้เห็นว่าสื่อมวลชนถ่ายทอดข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมไปยังผู้รับสาร โดยไม่ต้องผ่านสื่อระหว่างบุคคล เช่นผู้นำความคิดเห็น และข่าวสารนั้นไม่ได้เข้าถึงผู้รับทุกคนเท่าๆ กัน ทฤษฎีการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียวนี้นั้นว่า

1. สื่อมวลชนไม่ได้มีพลังหรืออำนาจอย่างสิ้นเหลือ
2. ข่าวสารหรือนวัตกรรมจะถูกถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน และจะถูกกรองโดยกระบวนการทางจิตวิทยา (Selectivity Process) ได้แก่ การเลือกเปิดรับข่าวสาร (Selective Exposure) การเลือกตีความสาร (Selective Perception) และการเลือกจดจำข่าวสาร (Selective Retention) ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ผู้รับสารจะเลือกเปิดรับตีความ และจดจำข่าวสารที่ตรงกับความสนใจ ความเชื่อ หรือทัศนคติที่มีอยู่เดิม

3. อิทธิพลหรือผลของข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมที่มีต่อผู้รับสารมวลชน จะแตกต่างกัน

4. สื่อมวลชนสามารถมีผลโดยตรง (Direct Effects) ต่อผู้รับ คอยซ์แมนและแดเนียลสัน (Deutschmann and Danielson) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการเผยแพร่ข่าวสาร 6 ชนิด แล้วสรุปว่า ข่าวสารที่สำคัญจากสื่อมวลชนจะถูกถ่ายทอดไปยังประชาชนผู้รับสาร โดยตรงโดยแทบจะไม่มี การถ่ายทอดข่าวสารนั้นต่อไปยังผู้อื่นอีกเลย (E.M.Rogers and Floyd F.Shoemaker, 1971:p.208-209.)

ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองขั้นตอน (Two-Step Flow of Communication)

ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองขั้นตอนนี้ จะเน้นบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชน และสื่อระหว่างบุคคล โดยคำนึงถึงความจริงที่ว่ามนุษย์มิได้อยู่โดดเดี่ยวในสังคม แต่ได้มีการติดต่อกันสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในลักษณะเป็นกลุ่มปฐมภูมิหรือทุติภูมิเสมอ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นกลุ่มต่างๆ ในสังคมนี้ ก่อให้เกิดเครือข่าย (Interpersonal Network) ในการสื่อสาร ซึ่งมีหน้าที่ เป็นช่องทางการถ่ายทอดข่าวสารในสังคม และเป็นแหล่งของอิทธิพลกลุ่มหรืออิทธิพลบุคคล ที่มีผลต่อความคิดและการกระทำของสมาชิกในสังคม (พีระ จิว โสภณ, 2529, น.647-648.)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลสามารถมีอิทธิพลในการชักจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติจากเดิมที่เป็นอยู่ได้ และจากแนวความคิดเกี่ยวกับการสื่อสารสองขั้นตอนนั้น การสื่อสารจากแหล่งสารประเภทสื่อมวลชนอาจจะไม่ผ่านไปยังผู้รับสารโดยตรง แต่จะผ่านไต่หนทางของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมอีกชั้นหนึ่ง และไต่หนทางของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น มิได้ทำหน้าที่ในการส่งผ่านข่าวสารแต่อย่างใด แต่จะมีบทบาทในการให้สิทธิ์ แดงเดิม ขอบเขตเบี่ยงหรือแปรเปลี่ยนข่าวสารไปเรื่อยๆ ดังนั้นระหว่างสื่อมวลชนกับผู้รับสารบางตัวนั้นจะมีฉากกั้นกรอง คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่จะกั้นกรองและแปรเปลี่ยนข่าวสารที่ส่งผ่านไปยัง (พนิดา อินทรลักษณ์, 2533, น.27-28)

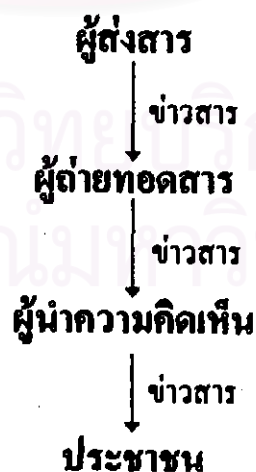
ทฤษฎีนี้มองมวลชนว่า ประกอบด้วยบุคคลจำนวนมาก ซึ่งมีปฏิริยาสัมพันธ์ หรือมีการคอบได้ซึ่งกันและกัน และเห็นว่าสื่อมวลชนไม่ได้มีพลังอย่างอิ่ง บุคคลอาจจะได้รับข่าวสารหรือ

ความรู้โดยผ่านสื่อมวลชน หรือสื่อระหว่างบุคคลก็ได้ เมื่อได้รับข่าวสารแล้วจะมีการแลกเปลี่ยนความคิด หรือปรึกษาหารือกับบุคคลอื่น เช่นเพื่อนหรือญาติพี่น้องก็ได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการหลั่งไหลของข่าวสาร (Flow of Information) จะแบ่งออกเป็นสองขั้นตอน คือขั้นแรกเป็นการหลั่งไหลของสาร ส่วนในขั้นที่สองจะเป็นการหลั่งไหลของข่าวสารจากผู้นำความคิดไปยังผู้ตามความคิดนั้น ในขั้นนี้ จะเกี่ยวข้องกับ การแพร่หรือกระจายอิทธิพลด้วย (E.M.Rogers and Floyd F.Shoemaker,1971:p.205-206.)

ทฤษฎีการสื่อสารแบบหลายขั้นตอน (Multi-step Flow of Communication)

การวิจัยบางชิ้น ได้พบอีกด้วว่า ในการถ่ายทอดข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังประชาชนนั้น ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leaders) ยังได้รับข่าวสารผ่านมาจากบุคคลอื่นอีกด้วย ดังนั้นลักษณะการกระจายตัวของข่าวสาร(Flow of Information) จึงมี 3 ขั้นตอนขึ้นไป คือจากผู้ส่งสารมายังผู้ถ่ายทอดสาร จากผู้ถ่ายทอดสารมายังผู้นำความคิดเห็น และจากผู้นำความคิดเห็นไปยังประชาชนทั่วไปในชุมชนหรือท้องถิ่น ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5

ทฤษฎีนี้กล่าวว่าในสภาพสังคมที่แท้จริง ผู้นำความคิด (Opinion Leader) อาจรับข่าวสารจากผู้อื่นและเป็นผู้ให้ข่าวสารด้วยเช่นกัน (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, แผนกสื่อสารมวลชน และสื่อสารมวลชน, 2520, 1: น. 3-4.) จากการวิจัยในระยะหลังๆ ผลการวิจัยบางชิ้นชี้ให้เห็นว่าผู้นำความคิดรับข่าวสารส่วนใหญ่มาจากแหล่งอื่นมากกว่า หรือรับข่าวสารจากแหล่งที่ไม่ใช่สื่อมวลชน เช่นเกษตรกรที่เป็นผู้นำความคิดในชนบทที่ห่างไกลในประเทศด้อยพัฒนา ที่ไม่มีสื่อมวลชนเข้าถึงหรือมีน้อย ข่าวสารที่ได้จากสื่ออื่นๆ เช่นการพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม หรือการเดินทางออกนอกท้องถิ่น อาจเป็นสาเหตุสำคัญของการเผยแพร่ข่าวสารก็ได้ (E.M.Rogers and Floyd F.Shoemaker, op.cit:p.207.)

ผลการวิจัยของโรเจอร์สและสเวนนิ่ง (Everett M.Rogers with Lynne Svenning, 1969:p.130) เกี่ยวกับสื่อระหว่างบุคคลในชุมชนแสดงให้เห็นว่าการสนทนาระหว่างเพื่อนบ้านและเพื่อนๆ เป็นช่องทางที่สำคัญสำหรับการให้ความรู้ความสนใจและการงูใจ

ทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคม (The Social Relationship Theory) ของเดอ เฟลอร์ (De Fleur)

ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม จะมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการในสังคม (ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ) มีบทบาทต่อการตัดสินใจว่าจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ หรือไม่ โดยเฉพาะสังคมชนบท เป็นสังคมที่ครอบครัวของบุคคลแต่ละคนมีความผูกพันทางสังคมกับเพื่อนบ้านอย่างแน่นแฟ้น เมื่อมีความคิดใหม่ๆ จากภายนอก การตัดสินใจของเพื่อนบ้านเกี่ยวกับความคิดนั้นจะมีความสำคัญต่อการตัดสินใจของบุคคลว่าควรจะยอมรับความคิดเหล่านั้นหรือไม่ (ธิดาภาว ภักดี, 2525, น.16.) จึงอาจสรุปได้ว่า ภายหลังจากที่ผู้รับสารได้รับข่าวสารจากแหล่งข่าว ซึ่งอาจจะเป็นสื่อมวลชนหรือสื่อระหว่างบุคคลแล้ว จะนำข่าวสารนั้นไปพูดคุย ปรึกษาหารือกับผู้อื่นอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับข่าวสารหรือนวัตกรรมนั้น และในการสื่อสารแบบสองชั้นคอน และหลายชั้นคอนนี้ จะให้ความสำคัญกับสื่อบุคคล ว่าจะมีความสามารถในการชักจูงและโน้มน้าวใจได้มากกว่าสื่อมวลชน แต่นอกเหนือจากบทบาทในการ

ชักจูงและโน้มน้าวใจดังกล่าวแล้ว สื่อบุคคลในแบบจำลองการสื่อสารแบบสองขั้นตอน และหลายขั้นตอนนี้ ยังมีบทบาทในฐานะของผู้กรองสาร (Gatekeeper) อีกด้วย

แนวคิดเรื่อง ผู้กรองสาร (Gatekeeper)

แนวความคิดเกี่ยวกับหน้าที่ "ผู้กรองสาร" (Gatekeeper) นี้มาจากข้อเขียนของ เคิร์ท เลวิน (K.Lewin, 1974) ซึ่งให้ข้อสังเกตว่าข่าวสารมักจะไหลผ่านช่องทางต่างๆ อันประกอบไปด้วยบริเวณประตูที่ซึ่งมีการปล่อยหรือกักข่าวสารต่างๆ ตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ หรือโดยวินัยของผู้เฝ้าประตูเองว่าจะยอมให้ข่าวสารใดไหลผ่านไปได้หรือไม่ (พีระ จิตรโสภณ, 2529 , น.624)

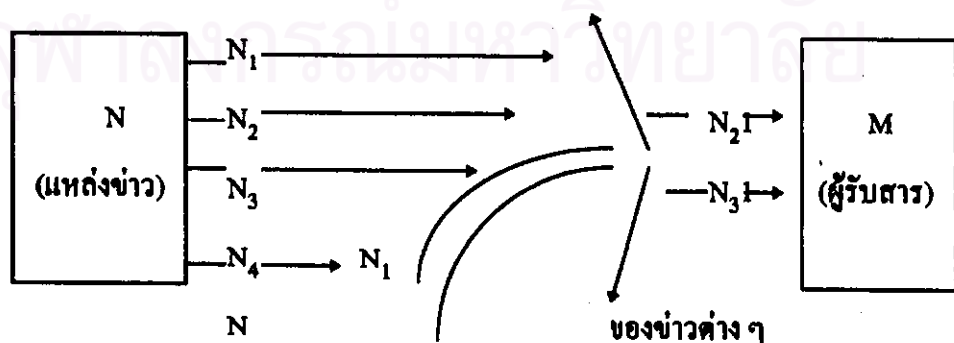
วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm, 1973 : p.125 อ้างถึงใน เมตตา กฤตวิทย์, พัทณี เสงจรธา, ถิรพันธ์ อนุวัชรวิวงศ์ , 2532 :p. 103) กล่าวว่าผู้กรองสารเป็นผู้มีสิทธิในการเปิดเผยหรือปิดบังข่าวสารที่จะส่งผ่านไปยังประชาชน เป็นเสมือนนายทวารของการรับข่าวสารของประชาชน

ดี.เอ็ม.ไวท์ (D.M.White, 1950 : p.383-390) ได้ศึกษาถึงบทบาทของบรรณาธิการข่าวโทรเลขของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของอเมริกันฉบับหนึ่ง ซึ่งบรรณาธิการมีกิจกรรมในการตัดสินใจคัดเลือกข่าว เพื่อตีพิมพ์งานหนังสือพิมพ์ มีส่วนคล้ายกับหน้าที่ผู้กรองสารแสดงได้ดังรูป

แผนภาพที่ 6

แบบจำลองผู้เฝ้าประตูของ White

Gate (ประตู)

N_1, N_2, N_3, N_4	= ข่าวดังละชั้น
N_2, N_3	= ข่าวที่ถูกเลือก
M	= ผู้รับสาร
N_1, N_4	= ข่าวที่ไม่ถูกเลือก

แผนภาพนี้แสดงให้เห็นว่า จากต้นตอแหล่งข่าว (สำนักข่าวโทรเลข) จะมีข่าวสารมากมาย ส่งมายังสำนักงานหนังสือพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียงหรือสถานีวิทยุโทรทัศน์ต่างๆ บรรณาธิการข่าวจะทำหน้าที่ผู้กรองสาร โดยการคัดเลือกข่าวสารบางข่าวทิ้งไปและคัดเลือกข่าวสารบางข่าวเพื่อตีพิมพ์หรือออกอากาศ โดยมีการคัดแต่งให้เหมาะสมกับเวลา เนื้อหา หรือลักษณะสื่อ เพื่อส่งไปยังผู้รับสารต่อไป

อรนุช เติศจรรยาภิรักษ์ (2531:35) ได้อธิบายถึงหน้าที่ของผู้กรองสารว่าไม่เพียงแต่เลือกหรือปฏิเสธสารต่างๆ ที่เข้ามาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่จัดสรรนั้นๆ ให้ผู้ดูในรูปแบบที่เขาต้องการ ตลอดจนกระทั่งกำหนดการนำเสนอข่าวสาร เวลาหน้าหนังสือสารนั้นไว้หรือเสนอสารทั้งหมดซ้ำๆ กัน หรือเลือกเสนอบางส่วนเท่านั้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกสารของผู้กรองสาร

จอห์น อาร์ บิทเนอร์ (John R. Bittner, 1985 : p.377-380) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกสารของผู้กรองสาร ซึ่งได้แก่

-ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เช่น สารใดที่อำนวยความสะดวกทางด้านเศรษฐกิจให้แก่ผู้กรองสาร ก็มีโอกาที่จะได้รับการเผยแพร่ไปสู่มวลชนผู้รับสารมากกว่าสารอื่นๆ

-ข้อจำกัดทางกฎหมาย ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดให้ผู้กรองสารจะต้องใช้ความระมัดระวังในการเลือกเสนอสาร

-ปัจจัยทางด้านจรรยาบรรณ

-ปัจจัยทางด้านการแข่งขัน

-ปัจจัยด้านคุณค่าของข่าวสาร และเนื้อที่หรือเวลาในการนำเสนอข่าวสาร

-ปัจจัยด้านความดึงดูดใจของเนื้อหาหรือรูปแบบของสาร

-ปัจจัยด้านปฏิกิริยาตอบสนองจากผู้รับสาร

ปัจจัยต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ต่างก็เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสรรสารของผู้
กรองสาร

ในส่วนของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนของ “โครงการอินทราเนตเพื่อเกษตรกร” ซึ่งทำหน้าที่
เสมือนสายใยเชื่อมระหว่างหน่วยงานเพื่อการพัฒนาทางการเกษตรต่างๆทั้งในส่วนของการและ
เอกชน เข้ากับเกษตรกรในชุมชนนั้น จะมีบทบาทและหน้าที่ดังต่อไปนี้คือ

1.ทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากแหล่งข้อมูลหลายๆแหล่ง เช่นจากเกษตร
อำเภอ เกษตรตำบล พัฒนาการ ปลัดอำเภอ เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับอำเภอและจังหวัด สหกรณ์
การเกษตร และจากระบบวงสนทนาผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ของสถาบันฯ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้
จะต้องเผยแพร่ไปยังเกษตรกรทุกครัวเรือน เพื่อให้เกษตรกรในชุมชนมีโอกาสรับข่าวสารอย่าง
ทันเหตุการณ์และสามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงการเกษตรต่อไป

2.จัดทำแผนปฏิบัติงานหรือกิจกรรมการเผยแพร่ข้อมูลประจำปีหรือกิจกรรมเร่งด่วนเมื่อมี
ปัญหาการเกษตรเกิดขึ้น ซึ่งต้องการความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาโดยด่วน แผนปฏิบัติงานหรือ
กิจกรรมการเผยแพร่ควรประกอบไปด้วย รูปแบบหรือเทคนิคการเผยแพร่ตามหลักนิเทศศาสตร์
เพื่อการพัฒนา

3.ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานงานในการรับและส่งข้อมูลระหว่างเกษตรกรผู้รับข่าวสาร
กับผู้ส่งข่าวสาร ซึ่งทางสถาบันฯ ได้ติดต่อประสานงานให้โดยส่งข้อมูลผ่านทางระบบวงสนทนา

หรือประสานงานโดยตรงกับสถาบันฯ หรือเกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัดและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องของการตรวจเกษตรและสหกรณ์

4.ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานงานการพัฒนาอื่นที่เกี่ยวข้อง (ถ้ามี) นอกเหนือจากงานประจำคืองานพัฒนาการเกษตร โดยทำหน้าที่เป็นตัวกลาง (Channel) ของสื่อสองทางระหว่างเกษตรกรในชุมชน กับแหล่งข้อมูลภายนอก

ตัวอย่างลักษณะของกิจกรรมเผยแพร่ข่าวสารด้านการเกษตรตามหลักนิเทศศาสตร์

1. เชื่อมเขียนพูดคุยตามบ้านหรือตามคุ่มบ้าน
2. ทำจดหมายข่าว
3. ทำกำแพงข่าว
4. จัดรายการหอกระจายข่าวที่มีทั้งสาระและบันเทิง โดยเน้นให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในรายการ หรือร่วมจัดรายการ
5. จัดวันนัดพบเกษตรกรตำบลหรือนัดพบข้าราชการจากหน่วยงานอื่นๆ
6. จัดสถานีเทคโนโลยีใหม่
7. จัดการเชื่อมเขียนเกษตรกรและผู้ประสบความสำเร็จ
8. รณรงค์ในประเด็นหนึ่งประเด็นใด เช่น ลดการใช้สารเคมี กำจัดเหยื่อ ป่ารุ่งคืน
9. จัดทำห้องสมุดชุมชน
10. จัดการเรียนการสอน โดยความร่วมมือกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน
11. จัดบริการ ถาม-ตอบ ผ่านระบบวงสนทนาของเครือข่ายคอมพิวเตอร์
12. จัดการอบรมด้านพัฒนาอาชีพ
13. จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดและพลังการพัฒนามานักปัญหาชุมชน
14. จัดนิทรรศการการเกษตร

จากตัวอย่างของกิจกรรมการเผยแพร่ข่าวสารทางการเกษตรตามหลักนิเทศศาสตร์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนควรจะต้องมีทักษะที่ดีในการสื่อสาร เพื่อที่จะสามารถทำหน้าที่ เป็นตัวเชื่อมระหว่างแหล่งข้อมูลจากภายนอกกับเกษตรกรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกเหนือจากการศึกษาในเรื่องของกระบวนการและทักษะทางการสื่อสารแล้ว การศึกษา ในเรื่องความคิดเห็นและทัศนคติของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชน ทั้งในเรื่องของความคิดเห็นในเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการสื่อสาร (Participatory Communication) และการกระจายอำนาจทางการสื่อสาร (Decentralization) ตลอดจนความรู้สึกหรือความสำนึกในบทบาทของตนเองที่มีต่อชุมชนก็ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการฯเป็นอย่างยิ่ง เนื่อง จากผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนต้องมีบทบาทเป็นทั้ง เจ้าหน้าที่ส่งเสริม(Change Agent) ซึ่งจะรับข้อมูล และข่าวสารเพื่อการพัฒนาการเกษตรมาจากรัฐบาล หรือหน่วยงานเพื่อการพัฒนาอื่นๆ และนำไป เผยแพร่ต่อให้แก่เกษตรกรในชุมชน และในขณะเดียวกันก็ยังคงทำหน้าที่เป็นตัวแทนของ เกษตรกรในชุมชนในการสื่อสารความคิดและความต้องการของเกษตรกรในชุมชนกับออกไปให้ รัฐบาล และหน่วยงานเพื่อการพัฒนาอื่นๆ ได้รับทราบเพื่อปรับปรุงรูปแบบของการพัฒนาให้ตรง ต่อความต้องการของเกษตรกรในชุมชนอย่างแท้จริง

Ellen S. Kole (1995:p.344-357) ได้ทำการวิจัยในเรื่องการใช้อินเตอร์เน็ตเป็นเครื่องมือใน การกระจายอำนาจทางการสื่อสาร เพื่อแก้ไขปัญหาในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยทำการศึกษากับ ศตริในหน่วยงาน NGOs ซึ่งได้ใช้เทคโนโลยีทางการสื่อสารดังกล่าวในการประชุมระดับโลกใน เรื่องเกี่ยวกับศตริ และผลจากการศึกษาดังกล่าวพบว่า เครื่องมือการสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ดังกล่าว ไม่ได้ก่อให้เกิดกระบวนการกระจายอำนาจทางการสื่อสารเสมอไป ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยต่างๆที่ เข้ามามีเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความสนับสนุนจากองค์กร สังคมที่เกี่ยวข้อง และความ สัมพันธ์ในระดับโลก นอกจากนี้ก็ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ใช้เทคโนโลยีโดยตรง ไม่ว่าจะเป็น เรื่องของ เพศ และภาษา ตลอดจนปัจจัยในเรื่องของตัวเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความจับ

ซ้อน และความสะดวกในการใช้งาน ซึ่งปัจจัยต่างๆเหล่านี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องและก่อให้เกิดเป็น ปัญหา ทำให้วัตถุประสงค์ของการกระจายอำนาจทางการสื่อสารผ่านเครือข่ายเทคโนโลยีทางการ สื่อสารนี้ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

ดังนั้นการศึกษาระบบการถ่ายทอดข่าวสารทางการเกษตร ตลอดจนความคิดเห็นและ ความรู้สึกของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชนของโครงการ “อินทราเน็ตเพื่อเกษตรกร” จึงเป็นเรื่องที่มีความ จำเป็น โดยที่แนวคิดและทฤษฎีต่างๆที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะได้ จากการสัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ คือ

- 1.ศึกษาระบบการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารทางการเกษตรระหว่างผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชน กับหน่วยงานของรัฐ องค์กรท้องถิ่น ภาคเอกชน และเกษตรกรในชุมชน
- 2.ศึกษาความคิดเห็นของผู้สื่อข่าวเกษตรชุมชน ที่มีต่อระบบ รูปแบบ เนื้อหาของข้อมูล ข่าวสารที่ได้รับผ่านระบบวงสนทนา B.B.S. และบทบาทของคนต่อชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย